

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ: BELİRSİZLİKTEN YAKINLAŞMAYA TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ: REELPOLİTİK ÖTESİ GENİŞLEMESİ*

Prof. Dr. Kemal KİRİŞÇİ

The origins of US-Turkish relations lie in the Cold War. In spite of the Cold War's end, communism's collapse, and the USSR's disintegration there continues to be a strong basis for strategic cooperation between the United States and Turkey. A number of prominent American analysts have emphasized the significance of Turkey to U.S. policies in Eurasia. Further, Turkey's own economy, combined with it, access to the EU, Central Asian oil, and the Middle East is making Turkey increasingly attractive to the U.S. government and companies. Lastly, a half-century of strategic cooperation especially through NATO provides an important experience of working together, as manifested by U.S. enthusiasm for Turkish military units in UN and NATO peacekeeping operations. These are clearly important forces that will push both countries towards continued cooperation at the bilateral as well as regional level. This cooperation is also likely to be increasingly multi-dimensional.

Giriş:

I 990 sonrası Türk-Amerikan ilişkileri inişler ve çıkışlarla karakterize edilmiştir. Bu on yıl, Soğuk Savaş'ın ortaya çıkardığı yoğun bir stratejik işbirliğinin sonunda başlamıştır. Türkiye'nin Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması konusunda üstlendiği rol iki ülke ilişkilerinin güçlenmesine neden olmuştur. Bu durum belki de en iyi şekilde; ABD Başkanı George Bush'un Türkiye'yi ziyareti ve George Bush ile Turgut Özal arasındaki kişisel yakınlık ile açıklanabilir. Medya, Bush ile Özal'ın bölge işleri üzerine yaptıkları telefon görüşmelerini sıklıkla haber yapmıştır. Dwight Eisenhower'ın Aralık 1959'daki¹ ziyaretinden beri hiçbir Amerikan Başkanı Türkiye'ye gelmemiştir ve hiçbir Türk Cumhurbaşkanı, bir Amerikan Başkanı ile çok yakın kişisel ilişkiler kurmamıştır. Yinede, Türk-Amerikan ilişkilerindeki yakın işbirliği ve olumlu hava fazla uzun sürmedi. Türkiye'nin insan hakları konusunda kötüye gitmeye başlayan durumu sırasında, Amerika'da insan haklarına ve demokrasiye, stratejik sorunlardan daha çok vurgu yapan yeni bir yöne-

* Avrasya Dosyası için yazılan bu makale Avrupa Araştırmaları Masası Asistanı Tuğrul GÖRGÜN tarafından çevrilmiştir.

¹ Amerikan Başkanı'nın ziyaretinin ayrıntıları için bakınız, Oral Sander, Türk Amerikan İlişkileri: 1947- 1964 (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979), pp.188-189.

tim iktidara geldi. 1990'ların ortalarında Amerikan hükümetinin ve Kongre'nin Türkiye'ye yönelik eleştirileri belirgin şekilde arttı. Amerika ve Türkiye'nin bölgesel konularda, özellikle de Kuzey Irak konusundaki görüşleri ayrılmaya başladı. Bir analiste göre Özal tarafından mükemmelleştirilen Türkiye ile Amerika arasındaki balayı bittiğinde, Türk-Amerikan ilişkileri bir belirsizlik dönemine girdi.²

ABD Başkanı Bill Clinton'un, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir konuşma yaptığı ve İstanbul'da yapılan AGİT zirvesine katıldığı Kasım 1999'daki Türkiye ziyareti bu belirsizlik döneminin belki de sona erdiğini işaret eden çok önemli bir gelişme oldu. Bu ziyaretin önemli yanları oldu. TBMM'de ilk kez bir Amerikan Başkanı konuşma yaptı. Başkan konuşmasında, Türkiye'nin başarılarını övdü ve gelecek yüzyılda Türkiye'nin bölgede çok önemli rol oynayacağını öngördü. Aynı zamanda, Türkiye'nin iç reformlarını yapması ve Kürtlerin bireysel olarak kendi kimliklerini açıklayabilmeleri ihtiyacı üzerinde durdu. Meclis, Başkan'ın konuşmasını ayakta alkışladı; sonuçta iyi ayarlanmış dengeli bir konuşmaydı.³ Sadece, bir yıldan daha az bir zaman önce, Kongre Türkiye'nin insan haklarını ihlal ettiği ve uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmediği nedenleriyle AGİT Zirvesi'nin İstanbul'da yapılmasını engellemek için yönetime baskı yapmıştı.⁴ Benzer şekilde, geçmişte, ne Türk hükümeti, ne de parlamento hiçbir yabancı resmi yetkili hatta bir Amerikan Başkanı tarafından istenen reformları kabul etmemiştir. Bu istekler Türkiye'nin belirgin bir şekilde içişlerine karşma olarak algılanmıştı. 90'ların ortaları ile kıyaslandığında ne değişti? Türkiye ve Amerika'nın çıkarlarının birleştiği ya da çatıştığı alanlar nelerdi? Türk-Amerikan ilişkilerini yeni bir yakın işbirliği ve geliştirilmiş ilişkiler için yeni bir hızlı sürece sokan beklentiler nelerdi?

İlişkinin Soğuk Savaş Kökleri

Türk-Amerikan işbirliğinin kökeni Soğuk Savaşta yatar. Nisan 1946'da, Winston Churchill, Amerikalıları, Avrupa'nın bir "demir perde" ile ikiye bölündüğü ve soğuk savaşın başladığı konusunda uyarırken, ABD savaş gemisi *USS Missouri* İstanbul'daydı. Bu ziyaretten, sık sık ikili stratejik ilişkilerin başlangıcını işaret eden sembolik olay olarak bahsedilir.

² Obrad Kesic, "American- Turkish Relations at a Crossroads" Mediterranean Quarterly, Vol. 6, No. 1, (Winter 1995), p. 108.

³ Clinton'un konuşması ve cevaplarının bütünü için bakınız, Radikal, Milliyet, Sabah ve diğer Türk gazeteleri, 16 Kasım 1999.

⁴ The Road to İstanbul Summit and Human Rights in the Republic of Turke, Hearing Before the Commission on security and Cooperation in Europe, 106th Congress First Session, 18 Mart 1999 (ABD Hükümet Matbaası, Washington), p. 13.

Bu Türk liderleri için yeni bir fikir olmamıştı. Zaten 1920 yılının başlarında, Türk Kurtuluş Savaşı sırasında, Türk liderler İngiltere'nin bölgedeki üstünlüğünü dengelemek için ABD ile işbirliği arayışlarına girmişlerdi. Fakat Amerikanın izolasyon politikası ve bölgedeki sınırlı çıkarları nedeniyle, ilişkiler 1927'ye kadar başlayamadı. 1945 yılının sonlarına kadar Türk karar vericilerini çok büyük ölçüde endişelendiren Sovyetler Birliği'nin 1936 Montrö Andlaşmasından kaynaklanan Türk Boğazlarının Statüsünü yeniden gözden geçirme taleplerini destekler gözüktü.⁵ Sovyetler Birliği Türkiye ile 1925'de imzaladıkları Dostluk Andlaşmasını yenilemeyeceğini bildirdiğinde, Montrö anlaşmasında revizyon istediğinde ve Sovyet Gürcistan'ı sınırındaki iki Türk bölgesi üzerinde toprak talebinde bulunduğu durum iyice kötüleşti.⁶

Böylece, sadece ABD'nin Sovyetler Birliği'ne genişlemeci bir güç olarak baktığında, Türkiye'nin jeo- stratejik önemi, ABD'nin çevreleme politikası için paha biçilmez bir değere yükseldi. *USS Missouri*'nin ziyaretini takip eden dönemde, Türk-Amerikan ilişkileri çok arttı ve Türkiye 1947'de Truman Doktrini ve ondan sonraki yılda Marshall Planı'nın getirdiği imkanlardan yararlandı. Bunu takiben, özellikle Kore Savaşı'nda ABD'nin liderliğindeki Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin yanında yer alması ile ABD 1952'de Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını destekledi.⁷ Soğuk Savaş yılları süresince ortaya çıkan; iki ülkenin yakın bir stratejik ilişki geliştirdiğidir. Türkiye ABD ordusu için önemli üsler sağladığında, ABD de Türkiye'ye büyük ekonomik ve askeri yardım yapmıştır.⁸ Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru geldiğinde Türkiye, İsrail ve Mısır'dan sonra en fazla yardım alan ülke olmuştur.

Bu ilişkinin sembolleri -ve Soğuk Savaş sonrası dönemde nasıl değiştiği- ABD'nin Türkiye'deki askeri ve haberalma üsleridir. Soğuk Savaş süresince, bu ABD ve NATO üsleri, Sovyetler Birliği'ne karşı çok önemli bir stratejik avantaj sağlamıştır. Yinede, 1974 Kıbrıs krizinden sonra ABD'nin Türkiye'ye haşhaş üretimini yasaklaması için yaptığı baskılar ve silah ambargosu koyması ile bu üsler özellikle 1970'lerde

⁵ B. Kuniholm, *The Origins of the Cold War in the Near East*, (Princeton University Press, Princeton, N.J., 1980), s. 266.

⁶ G. McGhee, *The US- Turkish- NATO Middle East Connection: How the Truman Doctrine and Turkey's NATO Entry Contained the Soviets* (St. Martin's Press, New York, 1990), s. 14.

⁷ ABD ile Türkiye arasındaki stratejik ilişkinin nasıl başladığına dair ayrıntılı bir analiz için bakınız. McGhee, *ibid*; Kuniholm, *op.cit.*; B. Kuniholm, *The Near East Connection: Greece and Turkey in the Reconstruction and Security of Europe, 1946 – 1952* (Hellenic College Press, Brookline, Mass., 1984); B. Rubin, *great Powers in the Middle East, 1941- 1947: The Road to the Cold War* (1980) and D. Rustow, *America's Forgotten Ally* (CFR, New York, 1987).

⁸ 1946 – 1992 yılları Arasında Türkiye 11.5 milyar dolarlık askeri yardım almıştır. D. L. Clarke ve D. O'Connor, "U.S. Base- Rights Paymentsafter the Cold War", *Orbis*, Vol. 37, No. 3, Summer 1993, s. 453.

Türk hükümetinin ve kamuoyunun kapatılmasını görmek istemeleri nedeniyle artan tansiyonun kaynağı haline gelmiştir.⁹ Bu durum biraz, Mart 1980'de Savunma ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması ile değişmiştir (SEIA). Bu andlaşma İran'da Şah'ın devrilmesinden ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesinden kısa bir süre sonra ortaya çıktı. Bununla birlikte, 1980'ler süresince Körfez Bölgesi'ndeki istikrarsız yapıya rağmen, Türkiye ABD'nin hızlı operasyonlar için Türkiye'deki üsleri kullanma talebine karşı koyarak ABD'nin çevreleme halkasında büyük bir düş kırıklığı ve hüsrana yarattı.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte ABD Türkiye'deki birçok askeri üssünü kaldırdı. Türk hükümeti iç politik nedenlerle ABD'nin kararını memnurlukla karşıladı, fakat aynı zamanda bu terkedişi ABD üzerindeki güçlerinin önemli bir kaynağı dışında tanıdı. Ayrıca, bu üsler uzunca bir süre ABD'nin Türkiye'ye taahhüdünün bir sembolü olarak görüldü.

Sadece geride ABD/NATO'nun askeri ve stratejik önemdeki askeri üssü olan Suriye sınırından da çok fazla uzakta olmayan İncirlikteki üs kaldı. Bu üs Körfez Krizi süresince Müttefiklerin Irak'a karşı düzenlediği saldırılarında merkezi bir rol oynadı. İncirlik Üssü'nden yönetilmeye devam edilen Huzur Operasyonu'nun bir parçası olarak 1991'de Kuzey Irak'ta, 36. paralel ile Türkiye sınırı arasında güvenli bölge oluşturuldu. Bütün göstergeler ABD'nin üste bulunan bu gücü destekleyeceğini gösteriyordu. Bu üssün kullanılmasının ABD-Türkiye ilişkileri, Türkiye'nin iç politikası ve Türk karar vericilerinin kendi güvenlik ihtiyaçları algılaması konusunda çok fazla bir işlevi olacaktı. Hepsinden önemlisi, düşüncelerinin arka planında Türkiye'nin güvenliğinde ihtiyacı olan ABD desteğini nasıl sağlayacağı ile ABD'nin bölgeye müdahaleleri için üssü kullanmasını istememesi arasında nasıl bir denge kuracağı vardı. Örneğin, 1998'de ABD'nin Irak'ı BM silah denetleyicileri ile işbirliğine zorlaması için üssün olası kullanımını reddetti. Aynı yılın sonunda iç yapı henüz yeni değişmişti, hem ABD hem de İngiltere büyük ölçüde bu üssü kullanarak Irak tesislerini Ocak 1999'da kriz süresince vurdular. Bununla birlikte, 1950'li yılları bir istisna olarak tutarsak, iki ülke arasındaki ilişki zorluklarla ve Türkiye'nin Amerikan dostluğuna ve niyetlerine olan güvensizliği ile bozuk olmuştur. Bu sonuç üç gelişmeden ortaya çıkmıştır: Birincisi; 1962 Küba krizini takip eden dönemde ABD'nin Jüpiter füzelerini Türkiye'den çıkarma kararı olmuştur. Türk elitlerinin bakışına göre iki süper gücün uzlaşmasından dolayı ortaya çıkan bu sonuç yanında ABD'nin Türkiye'nin güvenliğini

⁹ F. Sönmezoglu, ABD'nin Türkiye Politikası (1964- 1980) (Der Yayınları, İstanbul, 1995).

sağlamadığı yönünde şüpheler olmuştur.¹⁰ İkincisi, Başbakan İsmet İnönü'nün ABD Başkanı Lyndon Johnson'dan gelen onur kırıcı olarak nitelendirilen mektubu almasıdır. Bu mektup, oradaki Türk azınlığı tehlikeye düşüren Kıbrıs Krizi sırasında, Türkiye'nin Kıbrıs'ta Amerikan silahlarını kullanamayacağı ve eğer müdahale ederse, bunun sonucu Sovyetler Birliği'nin vereceği cevaba karşı Türkiye'nin Amerikan desteğini alamayacağını belirtir.¹¹ Üçüncüsü, Türkiye'nin adanın üçte birini ele geçirdiği zamanki 1974 Krizi'nden sonra ABD'nin Türkiye'ye karşı silah ambargosu koymasındadır. Yaptırımlar, 1978 yılında Yumuşama Döneminin hızlı bir şekilde sona ermesi ve Soğuk Savaş'ın ikinci kez ortaya çıkması ile kaldırılmıştır. Daha sonra Türk-Amerikan ilişkileri ABD'nin askeri ambargosundan sonra iki ülke arasındaki stratejik ilişkileri artıran SEİA Andlaşmasından sonra iyileşmeye başladı. İlginç bir şekilde, 12 Eylül 1980'de yapılan askeri müdahaleden bu andlaşma etkilenmemiştir. Bir kere ordunun 1983'te yönetimi bırakması ve Turgut Özal'ın Başbakanlığında hükümetin kurulması ile, Türk-Amerikan ilişkileri gelişti ve çok farklı yönere geldi. İki ülke arasındaki yoğun işbirliği 1990 Körfez Krizi sırasında doruk noktasına ulaştı ve Turgut Özal'ın 1993'te ölümüne ve ABD'de yeni yönetimin iş başına gelmesine kadar sürdü.

1990'larda Kıbrıs'ın geleceği, Türk-Yunan ilişkileri, Türkiye'nin silahlanma programı ve Türkiye'de insan hakları konusunda Amerikan politikaları ile Türk politikaları arasında temel farklılıkları içeren anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Bununla birlikte, yine de, hatta bu dönemde bile iki ülke arasındaki ittifak gayet güçlü gözüktü. Stratejik düzeyde, bu iki ülke arasında birçok konuda ortak görüşler paylaşıldı. Bu konular: NATO'nun üye sayısının artırılması, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesi, kitle imha silahları ve füzelerin artışının engellenmesi, Hazar Denizi'nden batı'ya doğru gidecek yeni petrol boru hattı rotası, Rusya ve İran'ın topraklarından uzak durulması ve bununla birlikte Balkanlar'da barış ve istikrarı getirmek için bu ülkelerle işbirliği yapılmasıdır. 1990'lı yılların iyi bölümleri süresince ilişkilerdeki fırtınalar ve belirsizliklere rağmen, birçok yerde gösterilen ortak tutum olmuştur.

¹⁰ F. Vali, *Bridge Across the Bosphorus: The Foreign Policy of Turkey* (The John Hopkins Press, Baltimore, 1971), s.128-9. ABD ve eski Sovyet arşivleri açıldığından beri Türkiye'nin korkularının doğruluğu kanıtlanmış görülmüyor, P. Nash, *The Other Missiles of October: Eisenhower, Kennedy, and the Jupiter Missiles 1957 - 1963* (The University Of North Carolina Press, Chapel Hill and London, 1997) and T. Yavuz, *Satılık Müttefik: Gizli Belgeler Işığında 1962 Küba Füze Krizi ve Türkiye* (Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999).

¹¹ *Ibid*, s. 129; Sönmezoglu, s. 12 - 17.

1990'larda Çatışan ve Birleşen Çıkarlar:

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD ve Türkiye'nin çıkarlarının birleştiği anahtar nokta, demokratik, laik, Batıyı destekleyen rejimlerin bölgede yerleştirilmesinde ortak çıkarları olmasıdır ve iki ülkenin de Rus/Sovyet İmparatorluğu'nun yeniden ortaya çıkmasının engellenmesini arzulamalarıdır. Türkiye eski Sovyet rejimlerini ilk tanıyan ülkeler arasındaydı ve bununla birlikte Türkçe konuşan ülkelerdeki yeni rejimleri aktif bir şekilde desteklemekle birlikte, Gürcistan, Ukrayna, Bulgaristan, Makedonya ve hatta Ermenistan'a da destek verdi.¹²

90'ların başında, Türkiye ve Amerika arasındaki ilişkiler özellikle yumuşadığı zaman, birçok Amerikalı karar verici, Türkiye'nin müdahaleci piyasa ekonomisini, demokrasisi ve laik yapısını eski Sovyetler Birliği'nin Orta Asya Cumhuriyetleri için bir model olarak görmüşlerdir. Birçoğu Türkiye'nin Batı ile Orta Asya arasında bir köprü olacağını da belirttiler.¹³ Bu ülkeler Avrupa Güvenlik ve Savunma Teşkilatı'na da girdiler, NATO'nun Barış için Ortaklık (Partnership for Peace) programı ve Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi eski-Sovyet nüfuz alanında yeni bir jeopolitik yapının geliştirilmesinde önemli rol oynadılar. Bu büyük işbirliği Gürcistan ve Çeçenistan'da ve bununla birlikte Ermenistan-Azərbaycan arasındaki Karabağ sorununda da yerini aldı.

1990'ların ortalarında birçok Türk yetkilisi, ABD'nin Rusya'nın yeniden bölgeye askeri ve politik etkisini getirme çabalarına göz yumduğunu düşündü. Bunun sonucunda eski-Sovyet Cumhuriyetlerine karşı bu ortak yaklaşım baltalanmış oldu.

1996'da Türkiye bazı isteklerinin yanısıra kendini 1990'daki Avrupa Konvansiyonel Güçler Antlaşmasına göre belirlenmiş olan Rusya'nın Kafkasya'daki konvansiyonel silahlarının tavan limitinin azaltılması konusunda ABD'nin yanında buldu. Bununla birlikte, son zamanlarda Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler Rusya'dan bağımsızlığını kazanan bölgelerin dünya ile ekonomik entegrasyonunun artırılması yönünde izledikleri ortak jeostrateji ortak çıkarların arttığını gösterdi. Bu çabadaki anahtar araç Rusya'ya alternatif olarak, Türkiye'den geçmesi planlanan petrol ve gaz boru hatlarının "Doğu-Batı enerji koridoru"

¹² Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkilerinin evriminin ayrıntılı bir analizi için bakınız; derginin bu sayısındaki Gareth Winrow ve İlhan Uzgel'in tarafından yazılan bölüm.

¹³ Ö. Alantar, "Türkiye - ABD İlişkilerinin Güvenlik Boyutunda Dönüşümü" G. Özcan ve Ş. Kut (ed.), En Uzun Onyıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar (Boyut Kitapları, İstanbul, 1998), s. 34-35; G. Kut, "Yeni Türk Cumhuriyetleri ve Uluslararası Ortam" B. Ersanlı Behar et al. Bağımsızlığın İlk Yılları, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan (Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994), s. 12-17. Türkiye'nin bir köprü olacağı konusunda şüpheli bir yaklaşım için bakınız I. Lesser, "Bridge or Barrier? Turkey and the West After the Cold War" Fuller ve Lesser (ed.) (1993).

olarak desteklenmesiydi. Her iki ülke de Hazar ve Orta Asya gazı ve petrolünü dünya piyasalarına taşıyacak alternatif boru hatlarının geliştirilmesini görmeyi arzuluyorlardı. Bu durum bölgeye liderlik etme mücadelesi olan "Yeni Büyük Oyun"un parçasıydı.¹⁴ Amerikan ve Türk hükümetleri arasındaki yakın işbirliği ve Kasım 1999'da Bakü-Ceyhan boru hattı yapımının taahhüdünü de içeren anlaşmanın imzalanması ile Rusya en sonunda bu oyunda kaybeden taraf olarak çıkabilecektir.¹⁵ Eğer bu boru hattı gerçekleşirse, Hazar doğal gazı ve petrolü Bakü limanından ve Gürcistan'dan geçerek Ceyhan'a taşınacak. Bu boru hattı, Orta Asya ve Kafkaslar'daki eski Sovyet cumhuriyetlerinin Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmada yardımcı olacaktır.

Bölgesel ekonomik gelişmeye bağlı olarak, iki ülke benzer yaklaşımları destekliyor gözüküyorlar. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) üyeliğinin desteklenmesi iki güzel örnek olmaktadır. Karadenizde ekonomik işbirliğinin artırılması, istikrarın güçlendirilmesi ve bölgede güvenliğin artırılması temelde Türkiye'nin planı olmuştur. ABD bu fikre büyük destek vermiştir. Bu işbirliği, henüz kendi potansiyel başarısına uzak olmasına rağmen, önemli kurumsal ilerlemeler yapmıştır. Bu mantık aktif bir şekilde Türkiye'yi en büyük 10 birleşen pazardan biri olarak desteklemektedir. Ekim 1999'da, ABD, Türkiye'nin, önümüzdeki yıllarda dünya ekonomisinde merkezi rol oynaması umulan önemli gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler arasına girmesini destekledi. Türkiye G-20 grubunun Berlin'deki ilk zirvesine katıldı. Avrupa Birliği ile ilgili olarak, ABD bazı Avrupalı ülkelerle anlaşmazlığa düşse de, Türkiye'yi aktif olarak destekledi.¹⁶

ABD, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında imzalanan Gümrük Birliği Antlaşmasında çok önemli bir rol oynadı. ABD açıkça Türkiye'nin üyeliği konusunu stratejik anlamda görmektedir ve bu üyeliğin sorunlu komşuluk ilişkileri içinde yaşayan Türkiye'nin çok daha istikrarlı bir yapı içinde olmasını sağlarken ekonomisini ve demokrasisini de geliştireceğini düşünmektedir. AB'nin Aralık 1999'da Helsinki Zirvesi'nde Türkiye için üye olabilir ülke kararı ABD karar vericileri

¹⁴ G. M. Winrow, "A New Great Game in the Transcaucasus?", Y. Kalyuzhnova ve D. Lynch (ed.), *The Euro – Asian World: A Period of Transition* (Macmillan, Basingstoke ve Londra,); W. R. Kunzweiler, "The New

¹⁵ Türkiye'nin enerji politikası ve Bakü-Ceyhan petrol boru hattının Türkiye için önemi hakkında daha fazla bilgi için bakınız, bu sayıda Brent Sasley'in yazısına.... B. Aras ve G. Foster, "Turkey and Caspian Riches: Light at the End of Pipelin, in *Oil and Geopolitics*" Caspian Sea Region, ed. B. Aras ve M. P. Croissant (Boulder: Praeger, forthcoming).

¹⁶ A. Makovsky, "Turkey's Faded European Dream" in *The Parameters of Partnership: Germany, The U.S. and Turkey: Challenges for German and American foreign Policy* (Konferans Raporu), American Institute for Contemporary German Studies, The John Hopkins University, 1998).

tarafından büyük bir ilgi ile karşılanmıştır. ABD Başkanı Bill Clinton, Başbakan Bülent Ecevit'e AB'nin teklifini kabul etmesinden dolayı kişisel olarak gönderdiği kutlama mektubunda ayrıca, Türkiye'nin yerinin Avrupa'da olduğuna her zaman inandığını ve Türkiye'nin tam üyelik yönünde ABD'nin desteğine güvenebileceğini belirtmiştir.¹⁷ Türk medyası son ana kadar ABD'nin desteğini haberlere taşıdı. Bir Amerikalı analizcinin kısa yorumu, "Türkiye'nin aday statüsünü kazanmasında ABD'nin diplomasisi çok önemli olmuştur"¹⁸ şeklindeydi.

Amerikan ve Türk politikalarının büyük ölçüde Avrupa'daki jeostratejik çıkarlarını tercih ediyor gözükmelerine rağmen, Ortadoğu çatışma alanları yanında işbirliği imkanları da sunuyor gözüküyor. Türkiye, 1950'lerde kısa bir dönem dışında, Ortadoğu politikalarında 1990'a kadar çekingen davranmıştır.¹⁹ Türkiye'nin Ortadoğu'ya dönüşü Körfez krizi zamanında ABD'yi destekleyerek ve 1990'larda keskin bir değişiklik yaparak İsrail ile yakın ilişkiler kurması ile olmuştur. Irak Kuveyt'i işgal ettiğinde Türk hükümeti BM yaptırımlarını ve müttefiklerin Irak'a karşı askeri operasyonlarını destekledi. Bu karar Türkiye'deki tüm karşı taraflara ve eleştirilere rağmen Turgut Özal'ın gayretleriyle alınmıştı. Körfez Krizi dönemindeki Amerika'nın Türkiye Büyükelçisine göre Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ertesi günü George Bush ile temas kurup Irak'tan gelen ve Türkiye üzerinden Akdeniz'e ulaşan petrol boru hattını kapatma önerisini götürerek bizzat Turgut Özal'dı.²⁰ Özal'ın yaklaşımı ABD ile Türkiye'nin Ortadoğu'daki fikir bütünlüğünü açıkça işaret etti. Hatta Özal, Madrid barış sürecinde aktif olarak rol aldı ve Ortadoğu'ya barışı getirmede yardımcı olacak Türkiye'den bu bölgeye su boru hattı inşa edilmesini düşüncesini savundu.²¹ Türkiye Madrid Görüşmelerine davet edilmemesine rağmen, ABD'nin destek ve teşvikiyle çok taraflı çalışma gruplarında aktif olarak yer aldı. Sonunda, ABD'nin desteği Türkiye'ye, Ocak 1997'de İsrail ve Filistin Yönetimi arasında imzalanan Hebron Andlaşması'nın gereklerinin yapılması için kurulan çok taraflı kuvvete gözlemci olarak girmesini sağladı.

¹⁷ Mektubun tamamı için bakınız, Radikal, 13 Aralık 1999.

¹⁸ A. Makovsky, "Turkey: Europe -Bound" Policy Watch (The Washington Institute for Near East Policy, No: 429, 15 Aralık 1999.

¹⁹ Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkileri için bakınız, bu sayıda Kemal Kirişçi tarafından yazılan bölüm.... S. Özel, "Of not Being a Lone Wolf: Geography, Domestic Plays and Turkish Foreign Policy in the Middle East", ed: G. Kemp ve J. G. Stein Powder Keg in the Middle East, (Rowman Littlefield, Lanham, Maryland, 1995).

²⁰ A. Makovsky tarafından söylenmiştir, "Turkey" ed: R. Chase, E. Hill ve P. Kennedy; The Pivotal States: A New Framework for U.S. Policy in the Developing World (W .W. Norton & Company, New York ve Londra, 1999), s. 93.

²¹ Bölge politikalarına Özal'ın yaklaşımı için bakınız., Özel, op.cit., s. 166 - 171.

Bu gelişmeler Türkiye'nin İsrail'le olan ilişkisinin özellikle Eylül 1993'te İsrail- Filistin anlaşmasından sonra gelişmesi ile aynı döneme denk geldi. ABD'nin de ilkinde yer aldığı Türkiye ile İsrail'in Ocak 1998 ve Aralık 1999'da ortaklaşa yaptıkları iki deniz tatbikatını içeren aktif bir Amerikan desteğini almasından beri iki ülke arasındaki ilişkiler büyük ölçüde gelişti.²² Bununla birlikte Türk- İsrail askeri işbirliğinin gittiği yönün özellikle anti- füze teknolojisi alanında gelişmesine karşı oldu.²³ Yine de, Ortadoğu'da kitle imha silahlarının çoğalmasında hem Türkiye'nin hem de ABD'nin diğer bir ortak kaygısı oldu. Türkiye'nin savunma stratejisi, NATO'ya üyeliğini ve hava kuvvetlerinin vuruş kapasitesini içeren bir caydırma stratejisi temelindedir.²⁴ Fakat Körfez Krizi sırasında, ABD ve NATO'nun anti-füze bataryaları Irak'ın potansiyel füze saldırılarına karşı, Türkiye'nin güneydoğusuna konuşlandırıldı. Benzer şekilde, 1998'in sonu ve 1999'un başlarında Saddam Hüseyin'in, Amerikan ve İngiliz uçaklarının İncirlik Üssünü kullanmalarına izin verilmesine devam edilmesi durumunda Türkiye'yi vurmakla tehdit ettiği zaman, aynı bataryalar geçici olarak konuşlandırıldı.

Açıktır ki; Türkiye'nin anti-füze kapasitesinin yokluğu Türkiye'yi kitle imha silahları ile donanmış üç doğu komşusu karşısında korumasız bırakıyordu. Türk Ordusu'nun bu tehlikeye karşı büyüyen bir dikkat vermesi Türk-İsrail askeri işbirliğinin önemli bir parçasını oluşturuyordu. ABD'nin stratejisi ise farklıydı; silahlanmanın artışı, Rusya, Çin ve Kuzey Kore gibi ihracatçıların bu ülkelere silah satmasını engellemek üzerine odaklanmıştı. Irak örneğinde, yaptırımlar stokların olabildiği kadar imha edilmesinde başarılı oldu. Yine de, Türk karar vericileri ABD'nin stratejisinin yeteri derecede başarılı olmadığını ve Türkiye'yi Suriye ve İran'dan gelecek potansiyel saldırılar veya tehditler karşısında korumasız bıraktığını belirtiyorlardı. Ortadoğu güvenliği ve istikrarının genişletilmesi konusunda, Türk ve ABD görüşleri büyük ölçüde örtüşüyordu. Türkiye, Ortadoğu'nun, Pan-Arabizm günlerini hatırlatır bir şekilde, radikal revizyonist rejimler tarafından idare edilen bir yer haline gelmesini kesinlikle istemiyordu. Türkiye barış sürecinin başarısını, Türkiye'nin çıkarlarına zarar verebilecek bir radikalizmin güçlenmesine karşı bir garanti olarak görüyordu ve ABD- Türkiye çıkarları, Türkiye'nin Ürdün ve diğer modernleşen Arap devletleri ile

²² Daha geniş bir analiz için bakınız, bu sayıda yer alan Efraim Imbar'ın İsrail- Türkiye ilişkileri yazısı...

²³ Amerikan'ın Türkiye'nin füze teknolojilerinin gelişimi içinde yer almasına karşı çıkışı ile ilgili bakınız, Turkish Daily News, 22 Nisan 1998 ve Yeni Yüzyıl, 20 Eylül 1998.

²⁴ Kemal Kirişçi, "Ortadoğu'da Türk Güvenliği "Middle East Review of International Affairs" (MERIA) (www.biu.ac.il/besa/meria.html), No: 2 Haziran 1997; S. Egel, Taktik Balistik Füzeler ve Türkiye (M.S.B., Savunma Müsteşarlığı, Ankara, 1993).

ekonomik ilişkilerini geliştirmesi umutlarından geliyordu. Ortadoğu 70'ler ve 80'ler süresince Türk malları ve hizmetleri için önemli bir pazar haline gelmişti, fakat petrol atılımının azalması ve bölgenin ekonomisinin durgunlaşması ile Türkiye bu pazardan uzaklaştı. Irak ve İran'a karşı uygulanan ticari yaptırımların sonucu olarak da Türkiye'nin bölge ile ekonomik ilişkileri daha da azaldı.

Bu durum, Türkiye'nin zararının telafi edilmesi ya da Irak üzerindeki ticari yaptırımların azaltılması isteği ile, 1990'ların ortalarında Türk-Amerikan ilişkilerinin en büyük problemi haline geldi. Bununla birlikte, bu çabaların Nisan 1995'deki Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, yasa tasarı 986 ile uyumlaştırılması ile birlikte, en sonunda "yiyecek için petrol" anlaşmasının bir parçası olarak Türkiye ile Irak arasındaki petrol boru hattının 1996'da yeniden açılmasının yolu bulunmuş oldu. Daha da ötesi, ABD yetkilileri Türkiye ile Irak arasındaki BM ticari yaptırımlarını delen sınır ticaretine izin verdi. Şu anda da Türkiye, Ortadoğu ile ekonomik ilişkilerin yeniden inşası yönünde hareket etmeye devam etmektedir. Bu durum, Türk-İsrail ticaret anlaşmasına ve hatta Mısır, Ürdün ve Kuzey Afrika ülkeleri ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi çabasına yansıtılmıştır.²⁵

ABD ve Türkiye terörizmin kınanması konusunda uzun süre bir uyum göstermişlerdir. Türk yetkilileri, özellikle PKK'nın (Kürdistan İşçi Partisi) terörizmine karşı ABD'nin desteğine büyük önem vermişlerdir. İki ülke arasında Kuzey Irak'ta PKK'ya karşı işbirliği yapılmıştır. ABD, Ekim 1998'de PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'den atılışında, sonra da Rusya'ya geçişinin takip edilmesinde çok kritik bir destek vermiştir. Ayrıca; ABD, hem Rusya'nın Öcalan'ı sığınmacı olarak kabul etmemesinde hem de Türkiye ile İtalya arasında önemli bir krize neden olan İtalya'nın tutumunun Öcalan'ın İtalya'dan çıkarılması yönünde değişmesinde çok önemli rol oynamıştır. Son olarak, ABD'nin, Öcalan'ın Şubat ayında Kenya'da yakalanması ve yargı önüne çıkarılması için getirilmesinde de merkezi bir rol oynadığı belirtilmektedir. Öcalan'ın yakalanmasında ABD'nin oynadığı bu rol ABD'nin Türkiye'ye karşı olan politikalarına geleneksel olarak eleştirel gözle bakan Başbakan Bülent Ecevit tarafından açıklanmıştır.²⁶

İki ülke arasındaki önemli bir işbirliği alanı da; BM ve/veya NATO barış gücü ve insani yardım operasyonlarında olmuştur. Türk-Amerikan askeri işbirliği Soğuk Savaş sırasında NATO içinde yürütülmüştü. Fakat,

²⁵ Ortadoğu'daki bölgesel işbirliği ve Türkiye'nin bu süreçteki rolü üzerine daha geniş bir analiz için bakınız, A. Carkoğlu, *The Regional Economy of Cooperation in the Middle East*. (Routledge, London, 1998).

²⁶ Milliyet, 20 Şubat 1999.

Nisan 1991'de başlayan Huzur Operasyonu ile birlikte iki ülke orduları insani yardım programı çerçevesinde aktif bir işbirliği yapmışlardır. Bu operasyon, Kuzey Irak'tan kitleler halinde Türkiye sınırına gelen Kürt mültecilere yardım etmek ve Kuzey Irak'ta kendi evlerinde yaşamalarını sağlamak amacı ile ortaya çıkmıştır. Operasyon, Irak ordusunun 36. paralelin kuzeyinden atılarak bu paralelin kuzeyinde bir güvenli bölge oluşturulmasını içeriyordu.²⁷ İki ordunun operasyonun ilk aşamalarında yaptıkları işbirliğine rağmen, Türkiye ile ABD arasında operasyonun amaçları üzerinde büyük sorunlar oluştu.

ABD'nin isteği ile, Türkiye, BM barış gücü ve insani faaliyetlerine belirli ölçülerde katıldı. Bu durum bir ölçüde, ABD'nin Türkiye'ye BM'nin Somali'deki operasyonunda yer vermesi, BM kuvvetlerinin bir Türk generalin komutasına verilmesi ile oldu. Son olarak, Türkiye, Yugoslavya'daki savaş sırasında NATO yaptırımlarının uygulanması operasyonunda ve Bosna'da, UNPROFOR'un askeri bir birimi olarak Bosna'nın korunmasında yer almıştır. Bu birim sonuç olarak, Dayton Barışının uygulanması için konuşlandırılan NATO güçlerinin bir parçası haline gelmiştir.

Türk Birlikleri, Arnavutluk-Sırbistan sınırı boyunca, Kosova'daki şiddet sonucu yerlerinden olan mültecilere karşı güç kullanmasından dolayı Sırbistan'ı caydırma çabalarına katıldı. Öncelikle Sırlar kuvvetlerini Kosova'dan çekmeyi kabul ettiler, Temmuz 1999'da Türkiye dönen mültecilere yardım etmek ve barışı koruma operasyonunu desteklemek üzere askeri birlik sağlamıştır.²⁸

ABD için ağırlıklı olarak Müslüman ülkelerin askerlerini içeren operasyonlar buralardaki (Somali, Bosna ve Kosova) Müslüman nüfusun, aksi takdirde belki bir kenarda duracak olan Müslüman Dünyası ile birlikte varsayılmasının önemli bir rolü olarak görüldü. Bu durum, Türk Hükümeti'ne, birçok Türk'ün Osmanlı'ya sadık unsurların torunları olarak gördükleri, Balkanlar'daki Müslümanlar için bir şeyler yapıyor gözükmeye şansı verdi. Ayrıca ek bir imkan olarak, Türk Hükümeti'nin insancıl ve barışı koruma operasyonlarındaki askeri varlığı, özellikle Balkanlar'da abartılmış Türkiye korkusunun aşılmasına yardım etti. Bu tür operasyonların ABD ve Türkiye arasında önemli bir işbirliği alanı olarak kalacak olmasına rağmen, Türkiye şimdiki bölgesi

²⁷ Huzur Operasyonu hakkında daha geniş bir analiz için bakınız, K. Kirişçi, "Provide Comfort' and Turkey: Decision Making for Refugee Assistance "Low Intensity Conflict and Law Enforcement Vol. 2, No. 2, (Sonbahar 1993); B. Oran "Kalkık Horoz": Çekiç Güç ve Kürt Devleti (Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1996).

²⁸ Türkiye'nin Balkanlara yönelik politikası ve ABD ile olan işbirliği için bakınız, İlhan Uzgel tarafından yazılan bölüm...

dışında, dışarıda operasyon yapmaya pek razı olmamaktadır. Örneğin, 90'ların ortalarında Türk Genelkurmayı BM Barış Gücü operasyonlarına liderlik etmeyi ABD'nin ısrarına rağmen reddetmiştir.

Aynı zamanda, farklı çıkarların neden olduğu önemli anlaşmazlıklar; Kuzey Irak'ta Kürt bölgesinin statüsü, Irak üzerindeki yaptırımlar ve İran ile ilişkiler üzerindedir. 90'ların ortalarındaki Türk güvenlik güçleri ile PKK arasındaki şiddetli çatışmalar, Güneydoğuda Kürtleri, köyleri ve kasabalarından çıkarmak için güç kullanımını da içeren ağır insan hakları ihlallerine yol açtı.²⁹ Türk Hükümeti'nin bu sorunları ele almadaki yetersizliği iki ülke arasındaki ilişkileri ciddi boyutlarda kötüleştirdi. Daha da ötesi, ABD politikaları, Türk siyasi ve bürokratik kültürü tarafından, Türkiye'de insan hakları ihlalleri ve silah alma programı üzerinden değerlendirildi.

ABD Hükümeti'nden daha fazla, Kongre Türkiye'deki insan hakları ihlallerini eleştirdi. Türkiye düzenli olarak Dışişleri Bakanlığınca yayınlanan insan hakları raporlarında eleştirildi. 1995'te Kongre'den gelen açıklamalar doğrultusunda, Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan raporda Amerikan silahlarının Türkiye tarafından Kürtlere karşı kullanıldığından şüphelenildiği belirtildi.³⁰ Bu durum Süper Cobra helikopterlerinin lisansının Türkiye'ye verilmesi konusunda Dışişleri Bakanlığı'nın isteksizliğinde çok önemli bir rol oynadı. Bu helikopterlere ulaşamayan tepelerde ve engebeli alanlarda Türk Ordusuna, PKK'ya karşı önemli bir etkinlik sağlayacağı düşüncesiyle, çok değer veriliyordu.³¹ Helikopterlerin önemi, Mart 1996'da Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in, Amerika ziyaretinde Başkan Bill Clinton ile görüşmesinde kişisel olarak bu konuyu gündeme getirmesine neden olmuştur. Bununla birlikte, bu durum çok fazla değişiklik yapmadı. Türkiye'nin insan hakları ihlallerini eleştiren Clinton'dan gelen mektup sonucunda, emrin iptal edilmesine karar verildi.³²

Kürt Sorununun iki ülke arasındaki ilişkileri nasıl bozduğunun diğer örneği Ekim 1998'de oldu. Dışişleri Bakanı yardımcısı Strobe Talbott, Turgut Özal için yaptığı konuşmasında, iki ülke arasındaki dostluğun yanısıra insancıl değerlerin, ABD için Türkiye'nin konumu, stratejik önemi kadar merkezi önemde olduğunu belirtti. Bu bağlamda,

²⁹ Bu problemin bir analizi için bakınız, K. Kirişçi ve G. M. Winrow, *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-state Ethnic Conflict* (Frank Cass, London, 1997).

³⁰ Bakınız, Türk Ordusu tarafından insan haklarının çiğnenmesi suçlamaları ve Kıbrıs'ın durumu üzerine rapor. (Dışişleri Bakanlığı Raporu, 1 Haziran 1995).

³¹ Öcalan'ın kendisi Roma'dayken Jane's Intelligence Review ile görüşmesinin sırasında bu helikopterlerin kendi organizasyonunu zayıflatacağını belirtti, (19 Şubat 1999) Milliyet'in haberi, 24 Şubat 1999.

³² Yeni Yüzyıl, 19 ve 21 Kasım 1996.

Türkiye'deki insan hakları ihlallerini ve azınlıkların haklarını korumadaki hataları eleştirdi. ABD'nin, Türkiye'nin terörle olan mücadelesinde yanında yer aldığını ve toprak bütünlüğünü savunduğunu belirtmesine rağmen, Güneydoğudaki soruna askeri yöntemlerle çözüm bulunamayacağını da ekledi.³³ Bu konuşma, Türkiye'de iyi bir şekilde karşılanmadı. Bu konuşmada geçen ve hükümete yakın ilişkileri olduğu bilinen bir gazeteci bu konuşmayı bir "umulmadık saldırı" ve bir "ihanet" olarak değerlendirmiştir. ABD'yi Türkiye'ye karşı çifte standart uygulamakla suçlamıştır.³⁴

Türk siyasi kültürünün önemli bir parçası, dış dünyayı Türkiye'yi zayıflatmak ve bölmekle suçlar. Türkiye'nin sıklıkla etkili ve birbirleriyle uyum içinde hareket edebilen düşmanlar tarafından çevrelendiği dile getirilmektedir. Bu olgu, "Sevr Fobisi" olarak belirtilir. I . Dünya Savaşı sonunda kazanan devletlerin Osmanlı'nın geriye kalan Anadolu bölgelerini küçük parçalara Sevr Andlaşması ile bölmeye çalışmalarının yeniden canlanması olarak görülür. Türkiye'deki insan hakları konuları ve Kuzey Irak'ta Kürt Devleti'nin kurulması üzerindeki ABD politikalarına, ABD'yi eski stratejik ortakdan daha çok bir düşman olarak gösteren Sevr Fobisi merceğinden bakıldı.

Bu durum birçok karar vericinin Sevr Fobisi bakışı doğrultusunda, ABD politikalarını yorumlamasına neden oldu. Birçoğu, Türkiye'nin insan hakları problemleri olduğunu kabul etmesine rağmen, ABD'nin bölgedeki politikalarını, uzun süredir varolan ittifak ilişkileri ile uzlaştıramaz buluyorlardı. İlk önce, ABD'yi eski Yugoslavya, Çeçenistan, Suudi Arabistan, Afganistan ve bunun gibi yerlerde çok fazla etkili olmamakla suçlayarak ABD'nin Türkiye'ye karşı uyguladığı insan hakları politikasının meşruluğu konusunda sıklıkla mücadele ettiler. İkinci olarak, ABD hükümetinin Türkiye'nin terörizmle ve PKK ile savaşmak için gerekli olan silah ithalatı için ihraç lisansı konusundaki başarısızlığını şaşkıncı buldular. Üçüncü olarak, Türk liderlerinin uzun süre bir terör sorunu olarak tanımladıkları Kürt sorununa askeri çözüm yolları dışında herhangi bir çözüme yanaşmada isteksiz davranmış olmalarıdır. ABD'nin Kürtlerin etnik, kültürel ve dilsel kimliklerinin, resmi olarak tanınması gibi siyasi çözüm yönündeki desteğini, Türkiye'nin içişlerine karışmak ve Türkiye'nin birlik ve bütünlüğünü yıkmak olarak görmektedirler.³⁵ Türk yetkilileri ve medya sıklıkla ABD'yi

³³ S. Talbott, "U.S. – Turkish Relations in an Age of Interdependence" 14 Ekim 1998, Washington Institute for Near East Policy.

³⁴ S. Sertoğlu'nun yorumu, Sabah, 16 Ekim 1998.

³⁵ Örnek için bakınız, Kirişçi ve Winrow, op.cit., pp. 173 – 174.

PKK'ya yardım etmek ve Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti kurulmasını sağlamak amacını gütmek yönünde suçlamıştır.³⁶ ABD politikalarının, Türkiye tarafından bu yönde algılanışı "Serv Fobisi"ni daha da artırmış, Batı'nın amacının Türkiye'nin zayıflatılması ve bölünmesi olduğu belirtilmiştir.

Serv Fobisini iyice artıran diğer konu, ABD'nin Kuzey Irak'ın statüsü üzerindeki politikası olmuştur. Güvenli bölge Türk Hükümeti'nin teşvikiyle geniş bir alanda yapıldı. 1991'de Türkiye'ye kaçan yarım milyona yakın Kürt mültecinin acilen yurtlarına geri gönderilmesini istiyordu. Bununla birlikte, ABD desteğiyle, iki başat Kürt grup tarafından seçimlerin yapılması ve Irak'ta Kürt Federe Devleti'nin ilan edilmesi, Türkiye'de büyük bir kaygıya neden oldu. Türkiye, ABD'nin desteğiyle özellikle Kürt gruplardan biriyle PKK'yı zayıflatmak amacıyla işbirliğini geliştirmesine rağmen, birçok Türk karar verici, ABD'nin niyetleri konusunda her zaman ihtiyatlı kaldı.

ABD'nin, Saddam'a karşı bir baskı unsuru olarak Kuzey Irak'ta birleşmiş bir Kürt cephesi kurmak istemesi, Türkiye'nin ise zayıf bir Kürt cephesi tercih etmesi nedeniyle iki ülke arasında diplomatik bir çekişme ortaya çıktı. Türkiye iki ana Kürt grup içinde, birliklerini sağlama konusundaki ortaya çıkan bazı anlaşmazlıkların uzamasından oldukça memnun gözüktü. Fakat aralarındaki anlaşmazlığın, bölgede PKK'nın dolduracağı bir siyasi boşluk yaratmasını görmek istemedi.³⁷ Türkiye, Kuzey Irak için bulunacak bir çözümün Irak'ın siyasi ve topraksal bütünlüğüne saygılı olması gerektiğini sık sık vurguladı. Yine, Kuzey Irak'ta, Kürt Devletine benzer herhangi bir bağımsız ve tek varlığın, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehlikeye sokmasından beri ABD'nin Kürt yönetimini destekleyen her politikası Türkiye'yi zayıflatma planının bir parçası olarak görüldü. Bu durum belki de en iyi şekilde, bir Türk albayı tarafından belirtildi: "ABD insan haklarının korunması bahanesi altında, Kuzey Irak'ta en sonunda Türkiye'den de toprak talep edecek Kürt Devleti'nin oluşmasına yardım etti."³⁸

Bu açıklama, Türk yönetiminin 1998 Eylül'ünde ABD'nin iki Kürt grubu bir anlaşma imzalamak için Washington'da bir araya getirmeyi başardığı zaman neden hayal kırıklığına uğradığını açıklıyor.³⁹ Bu

³⁶ Bu tür suçlamalar için. bakınız, Oran, op.cit.,

³⁷ K. Kirişçi, "Turkey and the Kurdish Safe- Haven in Northern Iraq" Journal of South Asian and Middle Eastern Studies, vol. 19, No. 19, (1996).

³⁸ M. Kocaoğlu, Uluslar arası İlişkiler Işığında Ortadoğu (Gn. Kr. Basımevi, Ankara, 1995), s.327.

³⁹ Görüşmenin detayları için bakınız, Milliyet 2 Ekim 1998. Türk ulusal çıkarı açısından bu anlaşmanın bir değerlendirilmesi için bakınız, S. Kohen'in yorumu Ibid. ve Ü. Özdağ, "Türk - Amerikan politikaları çakişiyor" Milliyet, 6 Ekim 1998.

anlaşma, temeli 1992'de atılan ve iki Kürt grubunun şiddetli anlaşmazlıklara düşmesi sonucu hızla etkinliğini kaybeden Kürt parlamentosu ve yönetiminin yeniden canlandırılmasını amaçlıyordu. Bu anlaşma, Saddam'a karşı bu Kürt gruplarını aktif bir şekilde organize etmek ve desteklemek için yapılan yeni ABD politikasının gerçekleştirilmesi için çok kritik bir adım oldu. Türk karar vericileri bu anlaşmanın gittiği yöne hemen karşı çıktılar ve anlaşmayı Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda bir çerçeveye oturtmak için Kasım ayında iki grubun liderlerini Ankara'ya getirdiler.⁴⁰ En önemlisi Türkiye Kuzey Irak'ta, PKK'nın bu alanı kullanmasının önlenmesi ve federasyon olma yönünde Washington Anlaşması'nın verdiği teminatların Irak'ın siyasi yapısını ve toprak bütünlüğünü tehlikeye atılmamasına dair taleplerini elde etti. ABD, anlaşmadaki bu revizyona karşı çıkmıyor gözükte. Bütün bu olanlar; ABD ve Türkiye'nin Kuzey Irak'ta çıkarlarının çatışması ve Türk hükümetinin kendi çıkarlarını belirtme isteği şeklinde anlatılabilir.⁴¹

Türkiye ile ABD arasında İran, Irak ve Suriye ile görüşmelerde yaklaşımları açısından da büyük farklılıklar oldu. Türk karar vericileri bu ülkelerin rejimlerini ve politikalarını değiştirmek istiyorlar, fakat İran ve Irak'a karşı uygulanan yaptırımlar konusunda farklı bir yaklaşım takip ediyorlar. Türkiye İran'ın komşusu, İran petrolüne ve gazına ihtiyacı var ve İran'ın Orta Asya'daki çıkarlarını gözetmek zorunda olması Türkiye'nin olabildiğince çok faydacı ikili ilişkiler geliştirmesine neden oluyor. Bu durum da her defasında ABD'nin Türk dış politikasını eleştirmesine neden oluyor.⁴²

İdeolojik farklılıklar üzerinde oynamak ve pragmatizmi vurgulamak Türkiye'nin İran ile ilişkilerinin iyi kurulmuş bir sütunu olmuştur. Bununla birlikte, geleneksel askeri ve dış politika eliti 1996- 97 yıllarında koalisyon hükümetine başkanlık eden Refah Partisi'nin lideri Necmettin Erbakan ile İran'ın ilişkilerinden büyük rahatsızlık duymuşlardı. Erbakan, İran'daki görüşmesinde büyük ölçüde İslami dayanışmayı vurguladı ve açıkça Türkiye tarafından sıklıkla artırılan anlaşmazlığın bazı geleneksel kaynaklarını önemsemediğini söyledi.⁴³ Erbakan, aslı 1995'te imzalanan doğal gaz anlaşmasının 1996'da değiştirilmesine neden oldu. Bu yeni anlaşmaya göre gaz boru hattı 2000 yılına kadar bitirilecekti ve Türkiye bu tarihe kadar üstüne düşen

⁴⁰ Bu görüşmenin ayrıntısı için bakınız, Yeni Yüzyıl, 9 Kasım 1998.

⁴¹ M. Mufti, "Daring and Caution in Turkish Foreign Policy" *The Middle East Journal*, Vol.52, No. 2, Bahar 1998, s.48 quotes Turkish officials who assert their right to have policies different than the U.S. on Iraq.

⁴² A. Saver, "ABD'nin İkili Çevreleme Politikası ve Türkiye" *Kut ve Gencer*, op.cit., s. 369-374;

⁴³ S. Sayarı, "Turkey's Islamic Challenge" *Middle East Quarterly*, Vol. 3, 1996.

kısmı tamamlayamazsa ceza ödemesi hükme bağlandı. Gerçek şu ki, bu anlaşma ile aynı zamanda, Başkan Clinton bu ülkelere yabancı yatırımları engelleyen İran-Libya Yaptırım Yasası'nı imzalamıştı. Bu durum bir çok analist tarafından Amerikan yönetiminin sert bir tepkisi olarak yorumlandı.⁴⁴ Bununla birlikte, bu yasa, anlaşmanın Türk tarafının tamamlanması için gerekli olan desteği bir Amerikan şirketinin sağlamasını da engellemiştir. Ocak 2000'de İran'ın 1996 anlaşmasına göre Türkiye'den tazminat talep etmesiyle bir kriz patlak verdi.⁴⁵ Bu kriz Türkiye'de kamunun dikkatini çeken ana bir çıkar çatışması haline getirildi. Bu çıkar çatışması; Türkiye'nin artan doğal gaz ihtiyacını karşılamak ve Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak ve Amerikan yönetiminin belirlediği ABD yasasını uygulamak arasındaydı. Benzer şekilde, Türkiye Irak'ın BM çözümlerine uymak zorunda olma düşüncesini desteklerken, kendi çıkarları yönünde, Kürt sorunundan da çok fazla etkilenmiş Güneydoğu Anadolu bölgesinin ekonomisi üzerinde olumsuzluk yaratan ticari yaptırımların gevşetilmesini talep ediyordu. Bu bakımdan, kamuoyu çok önemli bir rol oynamaktadır ve özellikle de Arap Dünyası'nın, Türkiye'nin İsrail ile, bazen de ABD'nin kendisiyle olan yakın ilişkilerini eleştirdiği zamanlarda, ABD politikasının bölgede bir araç olarak görülmesini istememektedir.⁴⁶

Bunun dışında, Türk yetkilileri Irak ve İran'ın iç işlerine veya toprak bütünlüğüne müdahale edilmesine çok karşı oldu. Prensipte, bu karışmama Türk dış politikasının ve geleneğinin iyi-kurulmuş bir normuydu, ancak ABD'nin Kuzey Irak ve Irak'taki muhalifleri destekleme politikası, Türk karar vericilerinin rahatsızlığını arttırdı. Aynı zamanda, ABD ile Türkiye arasındaki bütün ayrımlar, Türk yetkililerinin Türkiye'nin Irak ve İran'ın askeri kapasitesinin dengelenmesi için her zaman ABD yönetimine ihtiyacı olacağı yaklaşımıyla bir dengelenme eğilimi gösterdi.

Suriye, ABD ve Türkiye'nin üzerinde anlaşamadıkları diğer bir ülkedi fakat şimdi roller değişti. Türk karar vericileri, Suriye'nin diğer bir çok konunun yanında özellikle PKK'yı desteklemesi ile ilgili olarak bu ülke üzerinde daha fazla ABD baskısı istemektedir. Ancak, birçok karar verici ABD'nin Ortadoğu barış sürecini desteklemesi için Suriye'nin iyi niyetini kazanmayı, Suriye'ye teröre destek vermekten vazgeçmesi için

⁴⁴ Makovsky, Chase, Hill and Kennedy (eds.) op.cit., s. 97.

⁴⁵ Radikal, 6 - 7 Ocak 2000.

⁴⁶ Şubat 1998'de yapılan bir ankete göre, Irak Krizi konusunda; %82'lik bir oran, Irak'a yapılacak bir askeri harekate karşı olduklarını söylemişlerdir, ayrıca % 80'lik bir oran Türkiye'nin Irak'a karşı askeri üsleri kaldırmasına karşı çıkmıştır. "Türkiye'nin Nabızı, Aylık Siyasi ve Ekonomik İndikatörler Araştırması" 14 Şubat -1 Mart, 1998 (Strateji/ Mori, İstanbul).

baskı yapmaktan daha çok tercih edeceğine inanmaktadır. Bu durum, Suriye'nin Golan Tepelerindeki su kaynaklarını İsrail'e bırakmasını sağlamak için, ABD'nin Türkiye'ye, Suriye ile aralarındaki su sorunu konusunda baskı yapabilmesine neden olabilir. 1995-96'daki görüşmeler sırasında, İsrail-Suriye barışını desteklemek yönünde Suriye'ye daha fazla su verilmesi konusundaki Türkiye'nin isteksizliği, -eğer kızgınlık değilse-, ABD yetkililerini hayal kırıklığına uğrattı.⁴⁷ Türk tarafı üzerindeki benzer korkular Aralık 1999'da İsrail ve Suriye'nin yeni bir barış görüşmesine başlaması ile canlandı. Türkiye, İsrail'den Türkiye'nin çıkarlarının tehlikeye atılmayacağı yönünde teminat istedi. Bu durum 1999'un sonlarında, Türkiye-İsrail arasında düzenlenen yıllık stratejik görüşmenin gündeminin en önemli konusunu oluşturdu.⁴⁸ Yine de, diğer taraftan, Ocak 1998'de Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması krizi sırasındaki ABD'nin desteği açıkça Türk yöneticileri ile birlikte ABD'ye de itibar kazandırdı.

ABD'nin Türkiye'deki insan hakları sorunları, Ermeni sorunu, Kıbrıs Türk-Yunan ilişkileri üzerindeki politikalarına karşı kızgınlığının önemli bir kaynağı Türk karar vericilerinin ABD'nin dış politikasında Kongre ve sivil toplum kuruluşlarının rolünü iyi değerlendirememesiydi. Sıklıkla, Türk yetkilileri ABD yönetiminin her zaman Kongre'nin dış politika üzerindeki yasama işlerini engelleyemeyeceğini ve hükümet dışı örgütlerin silah satışları ve insan hakları ile ilgili, yönetim üzerinde büyük baskı yapabileceklerini anlayamamışlardı. Bu nedenle ABD yönetiminin Türkiye'yi eleştiren veya Türkiye'nin ulusal çıkarlarına aykırı yasaları engellemekte başarılı olamamaları büyük hayal kırıklığına neden olmuştur. Aynı derecede, Türkiye'nin, Türk- karşıtı etnik lobilere karşı hareket edilmesi yönündeki yoğun talepleri ABD yönetiminde büyük bir düşkünlüğü meydana getirdi. Açıkçası, Türkiye'nin bir dezavantajı Kongre'yi etkileyebilecek bir lobi desteğine sahip olmamasıydı. Son yıllarda dış politika kararlarının alınmasında Kongre'nin güçlenen rolü Türkiye'nin aleyhine olmuştur. Türkiye'nin en önemli savunucuları ise, stratejik çıkarlara daha fazla önem veren Savunma ve Dışişleri Bakanlıkları ile Ulusal Güvenlik Konseyi olmuştur. Türk- karşıtı lobiler ve insan hakları gruplarının etkisi Türkiye'ye karşı daha sert ve acımasız politikaların uygulanması çağrısında bulunmalarıdır. ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikalarının olumsuz yönde değiştirilmesinde etkili olmaya çalışmaktadırlar. Ancak, bu lobiler, AGİT Zirvesi'nin Kasım 1999'da yapılmasını engelleme yönündeki uğraşlarında başarısızlığa düştüler.

⁴⁷ Makovsky, *Ibid*, s. 98.

⁴⁸ *Radikal*, 30 Aralık 1999.

Yönetim ile Kongre arasında 1998 yılı boyunca büyük bir anlaşmazlık olmuştur ve Mart 1999'dan sonra yürütmenin AGİT Zirvesi'nin İstanbul'da yapılması yönündeki desteği baskın çıkmıştır. Bir yıl önce Kongre'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Komisyonunun (AGİK) başkanlığını yapan Alfonso D'Amato ve Christopher Smith, Avrupa İşlerinden sorumlu Bakan yardımcısı Marc Grossman'dan 1999'daki AGİT Zirvesi için, İstanbul'un dışında alternatif bir yer bulunmasını istediler.⁴⁹ Türkiye'nin insan hakları ihlallerinin, yaygın işkencenin ve Kürt kimliğinin yadsınmasının sonucu olarak AGİT yükümlülüklerini ihlal ettiğini ve Türkiye'nin bu zirvenin prestijine gölge düşürmesine izin verilmemesi gerektiğini söylediler. Mart 1999'daki Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Komisyonu toplantısında, hava büyük ölçüde Marc Grossman'ın görüşleri doğrultusunda değişti. Grossman AGİT Zirvesi'nin Türkiye'de yapılmasının Türkiye'nin demokratikleşmesi ve reformları yapması konusunda Türkiye'yi baskı altında tutacağını belirtti. Bu durum içinde birçok faktör rol oynadı. İlk olarak, ABD yönetimi Türk Hükümeti'ni, hükümet dışı örgütlerin (NGO) Zirve öncesi bir konferans düzenlemeleri konusunda ikna etmede başarılı oldu. Marc Grossman bu gelişmeyi önemli bir uzlaşma olarak zirvenin İstanbul'da yapılmasına karşı çıkanlara karşı ortaya koydu. NGO'ların toplantısının Türkiye'de insan hakları ve reformlar konusunda tartışmalar için bir fırsat yaratacağını belirtti. Grossman ayrıca bunun Türk sivil toplum kuruluşları için Batı'daki benzerleri ile ilişkiye geçebilecekleri ve seslerini duyurabilecekleri önemli bir fırsat olduğunu da ekledi.⁵⁰ İkinci faktör Kongre'de AGİK'in yeni güç dengesi olmuştur. Başkan Alfonso D'Amato Kasım 1998'de seçimleri kaybettiği zaman yerine, Coloradolou, Hint Kökenli bir Amerikalı olan Ben Nighthorse Campbell başkanlığa geldi. Campbell selefi ile kıyaslandığında Türkiye'ye karşı çok daha az önyargılı bakıyordu. Türkiye'deki insan hakları ihlallerini Taliban yönetiminde olan Afganistan'daki durumla, Sırların yönetimindeki Kosova ve daha önemlisi Yerli- Amerikalı'ların tarihsel deneyimi durumlarından daha farklı ele aldı. Campbell hatta, Türkiye'yi ABD'nin güvenilir bir müttefiki olmasından dolayı övdü. Kore Savaşı sırasında Türk birlikleri ile birlikte hizmet verdiğini söyledi ve insan hakları konusunda dengeli bir politika izlenerek, Türkiye ile ilişkilerin güçlendirilmesi gerektiğini söyledi.⁵¹

⁴⁹ The Road to Istanbul Summit and Human Rights in the Republic of Turkey, Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Komisyonunun'un 106. Kongre ilk toplantısından önceki oturum, 18 Mart 1999. (ABD Devlet Basım Evi, Washington), p.13.

⁵⁰ Ibid., s. 8.

⁵¹ Ibid., s. 3-4 ve s. 19-21.

Marc Grossman'ın politikasının başarıya ulaştığı gözükte. 1999, demokratikleşmenin, sivil toplumun genişlemesinin ve siyasi reformların başlangıcının olacağı bir yıl olarak sunuldu. Nisan 1999'da yapılan seçimler, Bülent Ecevit'in başbakanlığında istikrarlı bir koalisyon hükümetinin kurulmasıyla sonuçlandı. Hükümet, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nden (DGM) askeri yargıçların çıkarılmasını da içeren uzun bir liste ile yeni yasaların çıkarılmasında başarılı oldu. Bunun dışında değişiklik Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) Abdullah Öcalan'ın yargılanması sürecine müdahalesi konusunda oldu. Öcalan'ın davasına Avrupa Konseyi'nin davanın Türk hukuk yapısı içinde açık ve adil olması yönündeki deklarasyonunu makul gördü. AB'nin Öcalan'ın ölüm cezası ile cezalandırılmasını istememesi, özellikle de AİHM'nin Öcalan'ın ölüm cezasının, mahkemenin davayı incelemesine kadar askıya alınması yönündeki kararı, Türkiye'yi artan bir şekilde yenilikçi bir tavır alma durumuna getirdi.

Daha ötesi, Öcalan'ın PKK'nın silahlarını bırakması için çağrıda bulunması ve ayrı bir devlet veya Kürtler için ayrı bir özerk yapı taleplerinden vazgeçtiğini belirtmesi, sorunun çözümünün Türkiye'de çoğulculuğun ve geniş bir demokratikleşmenin temelinde olacağını belirtmesi önemli gelişmelerdi. Birçok resmi yetkili Kürtçe radyo-televizyon yayını yapmayı düşünmeye başladı. Ordu, bunun, Güneydoğu'da, Kürt nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde olağanüstü halin kaldırılmasını destekler nitelikte olduğuna işaret etti. Bununla birlikte, Kürtlerin siyasi partisi HADEP'in kapatılması yönünde çabalar devam etti. HADEP ulusal seçimlere katılabildi, ancak oylarının toplamı %10'luk ulusal barajın altında kaldığından parlamentoda temsil edilemedi. Diğer taraftan, HADEP yerel seçimlerden birçok belediye başkanlığı kazanarak çıktı. Bu belediyeler Kürtlerin yoğun olduğu bölgelerde ve merkezi otorite ile büyük bir sorun yaşamadan bir arada işleri yürütmede başarılı oldular. Bu dönem üst düzey bir yetkilinin açıkça Türkiye'deki insan hakları konusunda konuşmaya başladığı ve işkence sorununun varlığını kabul ettiği döneme denk geldi.

Ağustos 1999'da yaşanan büyük deprem hükümeti de büyük ölçüde sarstı. Deprem devletteki zayıflığı ve yozlaşmayı ortaya çıkardı. Yinede, hükümet herhangi bir baskı uygulamaktan kaçındı. Sivil toplum kuruluşlarına arama ve kurtarma çalışmalarında yer verdi. Birkaç hükümet görevlisinin dışında, hükümet uluslararası insani yardımı da memnurlukla kabul etti. Bu durum Türkiye ve Yunanistan'ın uzlaşması için bir fırsat oldu. İki toplum arasındaki temas arttıkça, Yunanlıların Türkiye'ye yardım için gelmeleri iki toplumun yakınlaşmasını sağladı ve bu durum da uzlaşmayı artırdı. Bu durum Aralık 1999'daki Helsinki Zirvesi'nde Yunanistan'ın, Türkiye'nin AB'ye adaylığını veto etmemesinde çok

önemli bir rol oynadı. AB'nin kararı, Türkiye'nin AB'ye üyelik kriterleri, ekonomik ve siyasi reformların başlatılmasına neden oldu. Kıbrıs anlaşmazlığında da önemli gelişmeler oldu. Türk Hükümeti, KKTC liderini BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın önderlik ettiği New York'taki görüşmelere dolaylı olarak katılması konusunda ikna etti. Genel durum Kıbrıs'ta bir diyalogun arttığı yönünde görüldü.

Bütün bunlar kendi içinde çok önemli gelişmelerdi. Türk karşıtı lobilerin etkisi azaldı ya da görüşlerini yeniden gözden geçirmelerine neden oldu. Türkiye ile Yunanistan arasındaki uzlaşma, Kongre üzerinde olumlu bir etki yaptı ve 1990'larda en sonunda ilk defa olarak, Türkiye'yi destekleyen bir şekilde çözümü Senato'nun kabul etmesine neden oldu. 7 Ekim 1999'un yasa tasarı, Senato'nun hem Türkiye'deki hem de Yunanistan'daki depremzedelere karşı sempatisini gösterdi ve iki ülkenin arasındaki ayrılıkları diyalog yolu ile çözmesini övdü. Bu durum Kongre'nin Türkiye'ye verilecek silah ihraç etme lisansına karşı çıkmaktan vazgeçebileceği yönünde bir işaret verdi. Yinede, Kongre'nin en çok çeşitli alt kademelerinde Türk karşıtı hislerin yansıdığı yasa tasarıları olduğu kaydedilmektedir. Şimdiki durumdaki bir değişiklik ile birlikte; örneğin, Türk hükümetinin bir kısmında siyasi reformların yapılmaması veya Kıbrıs üzerindeki diyalogların sürdürülmesinde ve Yunanistan ile olan ilişkilerdeki bir başarısızlık, Türk karşıtı lobilerin çabalarının yeniden canlanmasına neden olabilir.

Bu lobilerin belki de etkilerini azaltabilme konusundaki son gelişme; ticari ve stratejik çıkarları olan grupların Türkiye ile iyi ilişkilerin desteklenmesi yönünde seslerinin yükselmesidir. Bu lobiler özellikle, Türkiye'nin Balkanlardaki rolü ve Kafkaslardaki ABD politikalarını desteklemesi ışığında seslenişini artırmaktadırlar. Türkiye'nin statüsü; on büyük gelişen pazardan biri olarak, Hazar havzası petrolerine yakınlığı ile yabancı yatırımlar için uluslararası tahkimi kabul etme kararı sonucu, ticari çıkar grupları tarafından desteklenen Türkiye lehinde lobileri artırdı. Son olarak da, Yahudi lobisi Türk yetkililer tarafından, Türk karşıtı gruplara karşı bir ağırlık merkezi noktası olarak görüldü.

Bu çerçevede, Türk-İsrail ilişkilerinin geliştirilmesinin, İsrail'in Azerbeycan gibi Türk Cumhuriyetleri ile ilişkiler geliştirmesini sağlayacağı yönünde bir görüş vardı. Bu durum Yahudi lobisi ile Ermeni lobisi arasında gerginliğin ortaya çıkmasına neden oldu.⁵² Yahudi lobisinin bir bölümü; 1992 Dış Yardımlar Yasası'nın 907. bölümünün kaldırılması konusunda çaba gösterdiler. 907. bölüm: ABD hükümetinin bu

⁵² "Jewish – Armenian Split Spreads on the Hill", Washington Post, 9 Şubat 1999, s. A15.

çatışmadaki ana nedenlerden biri olan Azerbeycan'a yardım etmesini olanaksız kılyordu. ABD'deki Yahudi baskı grupları da sıklıkla Türk yetkililerini kendi toplantılarına konuşmacı olarak kabul ettiler.

Sonuç:

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, komünizmin çöküşü ve SSCB'nin dağılmasına rağmen ABD ile Türkiye arasındaki güçlü bir temele oturmuş olan stratejik işbirliği devam etmektedir. Türkiye'nin jeo-politik konumu ve batılı laik bir sisteme sahip oluşu, bu stratejik işbirliğini destekleyen faktörlerdi. Birçok önemli Amerikalı analist, Orta Asya'daki ABD politikalarında Türkiye'nin önemini vurguladı.⁵³ Türkiye ABD ile çok yoğun bir işbirliği yapması, Rusya, İran, Irak ve Suriye ile kısmen düşmanca ilişkilere neden oldu, sahip oldukları askeri varlığa rağmen, Türkiye'nin durumu caydırmaya yetmiyordu. Yine, birçok Türk yetkilisi ABD'nin desteğinin AB- Türkiye ilişkilerinde oynadığı rolü kabul etti.

Ayrıca, Türkiye'nin kendi ekonomisi, AB'ye girme çabası, Orta Asya petrolleri ve Ortadoğu, Türkiye'yi ABD hükümeti ve şirketleri için artan bir şekilde cazip hale getirmektedir. Son olarak, özellikle NATO'nun sağladığı birlikte çalışma ile yarım yüzyıllık stratejik işbirliği deneyimi, ABD'nin Türk Ordusu'nun BM ve NATO Barış Gücü operasyonlarında da olmasını hevesle istemesine neden oldu. Bunlar açıkça bütün ülkeleri ikili düzeyde olduğu kadar, bölgesel düzeyde de işbirliğine itecek önemli kuvvetlerdir. Bu işbirliği çok boyutlu bir yönde de artmaktadır.

Aynı zamanda, 90'lı yıllar süresince, bazı alanlardaki görüş ayrılıkları uzun dönemli ikili stratejik işbirliğini zayıflatan ve olumsuz yönde etkileyen unsurlar oldu. Türk karar vericileri üzerindeki Sevr sendromunun etkisi, ABD'nin, Kuzey Irak'taki Kürtlere yönelik politikası ve Türkiye'ye yönelik niyetleri konusunda şüpheleri artırdı. Bu şüpheler Kongre'nin kararları çerçevesindeki politikalar nedeniyle daha da arttı. Türkiye'nin Kürt problemini çözmedeki hatasının yanısıra, insan hakları ihlalleri ve demokratikleşme sorunları, ABD yönetiminin, Kongre'nin etkisine ve Türk karşıtı lobilere engel olmada çok fazla güçlük yarattı..

Bununla birlikte AB'nin Türkiye'ye tam üyelik yolunu açmasından önce, Başkan Clinton'un ziyareti çok önemli bir dönüm noktası olabilir. Eğer Türkiye ekonomik ve siyasi reformlarını, AB üyeliği için ciddi görüşmelerin yolu olarak gerçekleştirmede başarılı olursa, Türk-

⁵³ Z. Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives* (Basic Books, New York, 1997); R. S. Chase, E. R. Hill and P. Kennedy, "Pivotal States and U. S. Strategy" *Foreign Affairs*, Ocak- Şubat 1996; S. J. Blank et al., *Turkey's Strategic Position at the Crossroads of World Affairs* (Stratejik Araştırmalar Enstitüsü , ABD Kara Harp Okulu, Carlisle, Pennsylvania, 1993).

Amerikan ilişkileri tarihte ilk kez sadece stratejik ve reelpolitik düşünce yapısının ötesine geçebilir. 20. yüzyılın sonu yeni bir çağın işaretini de verebilir. Bu yeni çağda, iki ülke arasındaki yakın ve çok yönlü ilişkiler, demokrasiyi, insan haklarını, stratejik işbirliği kadar sivil toplumu vurgulayan bir devletler topluluğuna ait olmanın verdiği yakınlıkla daha da gelişecektir. Bu, belirgin şekilde pragmatik bir değişiklik olacaktır. Bir taraftan, bu durum Türk karar vericileri üzerinde "Sevr Fobisi"nin ortadan kaldırılmasına yardımcı olacaktır, diğer taraftan Amerikalılar, Türkiye'yi sadece bir müttefik ve stratejik ortakdan daha çok, benzer değerleri ve istekleri ile birlikte batılı devletler topluluğunun bir üyesi olarak görecektir.